ПСИХОЛОГІЧНІ ПОКАЗНИКИ ТА МЕТОДИ РОЗВИТКУ ГЕНДЕРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Праченко О. К.,
старший викладач кафедри
психосоматики та психологічної реабілітації
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

Ставицька С. О.,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної і соціальної психології та психотерапії
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

Ханецька Т. І.,
кандидат психологічних наук,
доцент кафедри психосоматики та психологічної реабілітації
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова
м. Київ, Україна

Анотація. За останні роки, на фоні політичних та соціально-економічних перебудов, зростають вимоги до молодого покоління в процесі їх соціалізації та професійного становлення. Відповідно, розширення кола можливостей у поєднанні з недостатнім відходом від стереотипів, нав’язаних певними

культурними та історичними схемами, зростає конкурентність та нетерпимість у взаємодії між представниками різних статей. Така ситуація сприяла зростанню уваги вчених до розробки наукових положень щодо оптимізації гендерної культури й розвитку гендерної толерантності юнацтва.

Проведений теоретичний аналіз та узагальнення наукових джерел дозволили висвітлити авторську позицію щодо психологічного змісту та сутності поняття гендерної толерантності особистостей юнацького віку. Обґрунтовано необхідність розвитку цієї якості саме в юнацькому віці. Представлена комплексна програма розвитку гендерної толерантності юнаків та юнок, а також описані та обґрунтовані методи психологічного впливу на розвиток гендерної толерантності, використані у впровадженій програмі. Презентовані діагностичні методики для дослідження гендерної толерантності та її структурних компонентів, зокрема, когнітивного, емоційного та поведінкового. Проаналізовані кількісні та якісні показники результатів формувального етапу дослідження, які надали переконливе уявлення про динаміку рівнів гендерної толерантності, її структурних компонентів у представників юнацького віку. Доведено, що комплексний корекційно-розвивальний вплив сприятиме розвитку гендерної культури, рефлексивності, емоційної стійкості й поведінкової саморегуляції та зниженню стереотипності, а, як результат, зростанню гендерної толерантності молодого покоління.

Ключові слова: Гендерна толерантність, Емоційний компонент гендерної толерантності, Когнітивний компонент гендерної толерантності, Поведінковий компонент гендерної толерантності.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства спостерігається значне загострення глибинних суперечностей між двома системами цінностей, з якими пов’язані уявлення про «належне» для соціального устрою і про особистість, що вписується в цю ідеальну соціальну систему. Така система

цінностей традиційного устрою, орієнтована на асиметричну гендерну структуру, в якій домінуючу позицію займає конструкт агресивно-владної маскулінності, що протиставляється конструкту пасивно-залежної фемінності. Ці дві системи до нині знаходяться в конкуруючій взаємодії, що в одних випадках призводить до стану аномії, тобто повної бездіяльності норм, що регулюють гендерну взаємодію членів суспільства, а в інших – до трансляції й відтворення традиційної моделі асиметричних гендерних відносин. Таке протистояння в останнє десятиліття посилюється формуванням нової гендерної структури суспільства, що спричиняє розростання міжстатевих суперечностей та детермінує розробку методів оптимізації взаємостосунків між представниками різних статей шляхом розвитку гендерної толерантності як однієї зі складових стабільності суспільства.

Вказана проблематика все більше викликає зацікавленість у науковців, проте, на цей момент не існує єдиного визначення сутності поняття гендерна толерантність. Бондирєва (2011) визначає її як ціннісне ставлення та міру переживання особистістю неприємних або неприйнятних психічних станів, якостей, вчинків опонента протилежної статі. Курдибаха (2013) розкриває сутність поняття через систему установок, орієнтацій та цінностей, що відображає ставлення до різноманіття та неоднорідності людської природи.

Узагальнивши наукові позиції вчених щодо розгляду феномену гендерної толерантності, ми визначили сутність гендерної толерантності особистостей юнацького віку як *цілісну індивідуально-групову та соціально-прийнятну характеристику особистості, що дозволяє встановлювати й підтримувати якісні взаємостосунки з представниками своєї та протилежної статі на рівні співробітництва, кооперації та компромісів.*

Одним з найбільш важливих періодів для розвитку гендерної толерантності є період юності. Науковці зазначають, що юність – це період активного формування світогляду, де привласнення тих чи інших цінностей є однією зі складових процесу активної соціалізації молодої людини (Мотуз,

2015; Еріксон, 1996; Ставицька, 2014). Культивування ідей гендерної толерантності пов'язано з формуванням у юнацтва ключових компетентностей і соціальних ролей: громадянина, сім'янина, працівника. Тому, необхідним та важливим завданням на порозі вступу молоді у доросле життя стає формування установки на гендерну толерантність. Її формування в юнацькому віці має принципове значення для вільного розвитку особистості, для вибору індивідуальних шляхів самореалізації та при виробленні власної життєвої стратегії хлопців і дівчат.

Ми вважаємо, що цілеспрямована робота з розвитку гендерної толерантності сприятиме вирішенню таких важливих завдань розвитку в юності, як формування нових і більш зрілих відносин з однолітками власної й протилежної статі, прийняття чоловічої чи жіночої соціально ролі, набуття системи цінностей і етичних принципів, розвитку саморегулятивного комплексу, усвідомлення та прийняття власного «Я», підготовки до трудової діяльності та сімейного життя. Відповідно до цього, нами були розроблені та впроваджені комплексна розвивально-корекційна програма з елементами активних методів соціально-психологічного тренінгу «Розвиток гендерної толерантності особистості юнацького віку» та теоретично-практичний спецкурс «Гендерна толерантність».

В емпіричному дослідженні брали участь 60 студентів факультету психології НПУ імені М. П. Драгоманова 2-го та 3-го курсів (30 хлопців і 30 дівчат) спеціальності 053. Психологія, денної форми навчання. Проведене дослідження включало чотири етапи.

На *першому етапі* (діагностичному) було проведено попередню діагностику рівня гендерної толерантності та визначено особливості сформованості її структурних компонентів у представників юнацького віку за допомогою анкети «Гендерна толерантність» (авт. В. А. Горбатюк, адапт. О. К. Праченко) та методики «ВІКТІ: види та компоненти толерантності» (авт. Г. Л. Бардієр).

Другий етап дослідження (теоретично-практичний) реалізовувався за допомогою впровадження спецкурсу «Гендерна толерантність» у процес теоретичного та практичного навчання юнаків та юнок. Основними методами роботи були обрані тематичні *міні-лекції* з питань гендерної толерантності, *практичні завдання,* які сприяли усвідомленню меж гендерної толерантності, виробленню навичок диференціації емоційних проявів, *дискусії* та *бесіди* за темами «Толерантність», «Гендерна толерантність», «Гендерна рівність», «Патріархальне суспільство та його наслідки». Ще одним видом роботи, який ми застосовували при реалізації теоретико-практичного блоку розробленої нами програми, був *перегляд відеоматеріалів* з подальшою інтерпретацією їх змісту. Підбір відеоматеріалів проводився відповідно до завдань та був спрямований на розвиток рефлексії («Толерантність як категорія етики», «Простір толерантності. Коріння, кров, душа», режисер П. Мироненко), стимулювання саморозвитку учасників, вироблення уміння працювати в команді (документальний фільм «Startup.com», режисери Д. Нуджаймта, К. Хедгедус). Після перегляду проводилося обговорення відеоматеріалів, аналіз емоцій та почуттів, які переживали герої фільмів та досліджувані при перегляді фільмів і їх обговоренні.

Впровадження спецкурсу «Гендерна толерантність» дало можливість не тільки ознайомити студентів з теоретичними засадами поняття гендерної толерантності, а й допомогло учасникам дослідження усвідомити власні можливості, підвищити особистісну та комунікативну компетентність, розвинути рефлексивність та налаштуватися на подальшу роботу.

На *третьому етапі* (власне корекційному), було реалізовано соціально-психологічний тренінг «Розвиток гендерної толерантності в юнацькому віці». *Мета тренінгу* – підвищення гендерної освіченості юнацтва шляхом оптимізації емоційних проявів, розвитку навичок поведінкової та емоційної саморегуляції, зниження впливу гендерних та соціальних стереотипів, вироблення уміння побудови поважливих, доброзичливих й ефективних партнерських стосунків та безоцінного ставлення до особистостей різних статей.

Розроблений тренінг складався з трьох модулів, у структурі яких було по 4 заняття. Загалом, було проведено 12 занять тривалістю 2-3 академічні години, кожне з яких було розділено на три частини – вступний етап, власне корекційний етап та етап релаксації.

Контрольний зріз з оцінкою ефективності розробленої програми відбувався на *четвертому етапі* дослідження. Проводився кількісний та якісний аналіз динаміки показників рівня гендерної толерантності та сформованості когнітивного, емоційного й поведінкового компонентів гендерної толерантності. Отримані результати представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Динаміка показників сформованості рівнів та компонентів гендерної толерантності досліджуваних юнацького віку, n = 60

До формувального експерименту						**Після формувального експерименту**						**t-крит. Вілкоксона**
В		С		Н		В		С		Н		
N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	
Рівень гендерної толерантності												
2	3,30	50	83,30	8	13,40	4	6,70	54	90,00	2	3,30	4,654*
Когнітивний компонент												
0	0	56	93,30	4	6,70	10	16,70	50	83,30	0	0	4,843*
Емоційний компонент												
2	3,30	50	84,00	8	13,40	12	20	40	66,60	8	13,40	4,853*
Поведінковий компонент												
8	13,40	44	74,00	8	13,40	10	16,70	48	80,00	2	3,30	4,855*

Дані отримані після впровадження розвивально-корекційної програми показали, що в експериментальній групі у відсотковому співвідношенні

відбулося покращення результатів, зокрема, кількість досліджуваних з *високим рівнем* гендерної толерантності збільшилась з 3,30 % до 6,70 %. Кількість досліджуваних, для яких прояв якостей гендерно-толерантної особистості є особистісно зумовленими й адаптованими відповідно до ситуації та опонентів зі взаємодії (*середній рівень*), збільшилася з 83,30 % до 90,00 %. *Низький рівень* гендерної толерантності зменшився з 13,40 % до 3,30 %. Отримані дані показали статистичну значущість результатів впровадження запропонованого соціально-психологічного тренінгу (t=4,656* при $p \leq 0,05$).

Результати, отримані за шкалою когнітивного компоненту «До» та «Після» впровадження програми, показали зростання кількості досліджуваних з *високим рівнем* з 0 % до 16,70 %, зменшення кількості досліджуваних з *середнім рівнем* – з 93,30 % до 83,30 % та з *низьким рівнем* з 6,70 % до 0,00 % (t=4,843 при $p \leq 0,05$).

Отримані результати вказують на те, що респонденти поглибили знання про гендерні конструкти, внутрішні якості особистості, розвинули навички безоцінної взаємодії з оточуючими, а сам процес побудови взаємостосунків знаменується зниженням стереотипності й налаштований на партнерство. Юнаки та юнки почали демонструвати спрямованість до саморозвитку, зацікавленість у набутті нового досвіду взаємодії, зокрема й при між статевій та гендерній.

Аналізуючи отримані результати за показником емоційного компонента гендерної толерантності, ми констатували їх підвищення у досліджуваних з *високим рівнем* з 3,30 % до 20,00 % та зафіксували зменшення кількості досліджуваних з *середнім рівнем* з 84,00 % до 66,60 %, кількість юнаків з *низьким рівнем* залишилась без змін 13,40 % (t=4,853 при $p \leq 0,05$).

Отримані дані вказують на підвищення емоційної стійкості хлопців та дівчат, меншу навіюваність та підпорядкованість негативним емоційним проявам. На нашу думку, отримані результати свідчать, що досліджувані експериментальної групи після участі в формувальній програмі, стали більше спрямовані на розширення соціальних контактів, налаштовані на участь у

соціальному житті факультету, групи, навчальних, професійних та неформальних спільнот. У них зникла чи значно знизилася схильність до негативно спрямованої вибірковості у стосунках з оточуючими, покращилася здатність диференціювати прояви емоцій та поведінку відповідно до стану особистості, до адекватного співвідношення вибору позитивних та негативних емоційних реакцій.

Після реалізації програми також відбулися зміни у кількісних та якісних показниках поведінкового компоненту, зокрема, з *високим рівнем* кількість досліджуваних збільшилась з 13,40 % до 16,70 %; з *середнім* – з 74 % до 80 %. Кількість респондентів з *низьким рівнем* поведінкового компоненту знизилась з 13,40 % до 3,30 %, що виявилось статистично значущим ($t=4,855$ при $p\leq0,05$).

Отже, можемо констатувати, що хлопці та дівчата почали проявляти налаштованість на побудову гармонійних, партнерських взаємостосунків, які базуються на принципах статевої та гендерної рівності, вільності вибору професійної, соціальної, громадської діяльності.

Висновки та перспективи.

Враховуючи отримані результати формувального експерименту, ми можемо стверджувати, що методи та прийоми, застосовані нами в розвивально-корекційній програмі, сприяють розвитку гендерної толерантності у юнаків та юнок. У досліджуваних спостерігається розширення усвідомлення гендерних відмінностей і відмінностей між статями, зниження стереотипності у процесах індивідуальної та групової взаємодії, збагачення комунікативного потенціалу, більш усвідомлена рефлексія відмінностей між власним гендерним і статевим «Я», спрямованість на формування міжстатевих партнерських стосунків на паритетних позиціях, зростання гендерної культури та емоційної стійкості.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів заявленої проблеми та відкриває перспективи подальшої дослідницької роботи щодо вивчення методів формування гендерної толерантності на різних вікових етапах.

Література:

[1] Бондырева, С. К., & Колесов, Д. В. (2011). *Толерантность (введение в проблему).* (2-е изд). МОДЭК.

[2] Курдибаха, О. М. (2011) Психологічні особливості гендерного виховання підлітків. *Інтернаціоналізація наукового пошуку: перспективи та проблеми.* Матеріали науково-практичної конференції 8 (52). (С. 90-92). Центр публікацій.

[3] Мотуз, Т. В. (2015). Гендерна толерантність: соціально-психологічний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 8* (52), 361-372.

[4] Ставицька, С. О. (2014). Соціально-психологічні особливості реалізації потреби в саморозвитку, самооцінки життєвих цілей та самоставлення як компонентів розвитку самосвідомості в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології:* Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України (23). (С. 595-607). Аксіома.

[5] Эриксон, Э. (1996). *Идентичность: юность, кризис.* (пер. А. В. Толстых, А. Д. Андреева). Identity youth and crisis. (Оригінал опубліковано у 1968 р.).